J. Nagy László

Az euromediterrán partnerség

Főként Kelet-Európában, de még az európai integrációs folyamatot elindító országokban is a közvélemény jelentős része hajlamos azt gondolni, hogy az Európai Unió gazdasági, politikai és kulturális érdekei kizárólag a földrajzi Európára korlátozódnak. A politikusok sem látták mindig másként ezt a kérdést. A mediterrán térség számukra is csak az 1970-es években vált fontossá és ösztönözte, aktivizálta őket egy koherens politika kidolgozására, amely végül az euromediterrán partnerség politikai koncepciójában öltött testet. Hogyan jutott el idáig az Európai Unió? Mit sikerült a kitűzött célokból megvalósítania, illetve milyen jövő elé néz ez a kezdetben nagyon ambiciózus vállalkozás?

A Mediterráneum

Fernand Braudel, a mediterrán világ klasszikus történetírója „három kulturális közösség, három óriási és életerős civilizáció" – a római keresztény, a Nyugat, az iszlám („ellen-Mediterráneum") és az ortodox világ – egymással küzdő, összefonódó, de egymást ki is egészítő entitásokként is jellemezte a térséget.[1]

A Mediterráneum elnevezése – „a földek közötti tenger" – a 19. század elejétől honosodott meg. Ekkor vált tulajdonnévvé is, világosan elhatárolva más földek közötti tengertől (pl. az Antilláktól). Az ókori görögök „belső tengernek" vagy a „mi tengerünknek" nevezték, szembeállítva az Óceánnal, amelyről azt hitték, hogy körbefogja a glóbuszt. A Mediterraneo elnevezés az 5. században jelent meg, jelölve a különbséget az Atlantikumtól, amely Herkules oszlopán (Gibraltár) túl van. Arab geográfusok *bar al-rum*nak („keresztények tengere") nevezték, utalva az északi hegemóniára.[2] Korábban vita folyt a szűkebb és a tágabb Mediterráneum-felfogás között. Az előbbi a Földközi-tenger partvidékén elterülő országokat sorolta ide, az utóbbi a Balkánt is. Ma már – szakmai, s nem politikai körökben – inkább ez utóbbi felfogás az uralkodó.[3]

A Mediterráneum a második világháború után – különösen az 1956-os szuezi krízist követően – a szembenálló blokkok konfrontációs terepévé vált. A térség jelentőségét mutatja, hogy az Egyesült Államok három kiemelkedő jelentőségű elnöki doktrínája vonatkozik rá: az 1947-es Truman-, az 1957-es Eisenhower-, illetve az 1980-as Carter-doktrína. Ez utóbbi megfogalmazására az afganisztáni szovjet intervenció után került sor és a kőolajhoz történő szabad hozzájutás biztosítását célozta. Alkalmazására 1991-ben az Irak elleni első koalíciós háborúval került sor. A Perzsa-öbölig nyúló „tágabb Mediterráneum" – ahogyan az amerikaiak értelmezik – rendelkezik a föld kőolajkészletének több mint 50%-ával. Spanyolország energiaellátása pl. döntően az észak-afrikai (algériai) földgázra épül.

A térségben több, hagyományosnak mondott konfliktus évtizedekre nyúlik vissza: palesztin probléma, Ciprus, Nyugat-Szahara (algériai–marokkói ellentét). Ezen túl azonban más, nem annyira szembeszökő, ám igen súlyos gondok is feszítik a Földközi-tenger térségét.

Számos területen egyre aggasztóbb az egyenlőtlenség az északi és déli-keleti Mediterráneum (DKM) társadalmai között, mintegy megtestesítve a világméretű Észak–Dél ellentétet.

---

[1] Braudel, Fernand: *La Méditerranée. L'espace et l'histoire.* Paris, 1985.
[2] Lacoste, Yves (szerk.): *Dictionnaire de géopolitique.* Paris, 1993. 995. o.
[3] Lacoste, Yves: Géopolitique de la Méditerranée. *Hérodote,* 103. sz.

Súlyos szociális következményeivel egyre nyomasztóbb a demográfiai diszparitás. 1950-ben a mediterrán medence (a parti országok és a szigetek) összlakosságának 65%-a (150 millió) élt Északon, 2000-ben már kevesebb mint fele (210 millió). S az előrejelzések szerint 2025-ben a 600 milliós összlakosság több mint 70%-a fog Délen élni. Eközben Európa tovább öregszik, Dél pedig fiatal marad, a 30 év alattiak aránya változatlanul a 70%-hoz közelít. Számítások szerint évi 3%-kal növekszik a munkaerőpiacra belépők száma. Ahhoz, hogy a jelenlegi magas munkanélküliségi szintet stabilizálják, évi 6%-os növekedés kellene. Ezt pedig csupán néhány ország (Algéria, Tunézia) éri el.[4]

Növekszik azoknak a DKM-országokból származóknak a száma, akik kontinensünkön próbálnak munkát találni. S hiába az Európai Unió szigorú bevándorlási politikája, fékezni tudja a migrációt, de megállítani nem. Ma már mintegy 15 millióra tehető az EU tagországaiban élő muszlimok száma. Olyan, az 1970-es években még kibocsátó országok, mint Spanyolország vagy Olaszország, befogadókká váltak.

A DKM országaiban (Izrael kivételével) az egy főre jutó GDP 1000 dollár körül van, míg a mediterrán Európában meghaladja a 16 000 dollárt. 2003-ban a DKM országainak bruttó hazai terméke (613 milliárd dollár) kevesebb volt Spanyolországénál (836 milliárd dollár).[5]

Egyre komolyabb gondot okoz az édesvíz hiánya. Katasztrófával fenyegetnek a környezeti problémák. Kiszámolták, hogy a mediterrán városok naponta 500 000 m^3 szemetet termelnek, vagyis a Földközi-tenger partjának minden méterére 10 liter hulladék jut.[6]

Ezeket a gondokat, problémákat már a déli part teljes emancipációja után, az 1960-as években is érzékelték. Ám súlyosságukra csak az 1973-as arab–izraeli háború provokálta olajárrobbanás döbbentette rá az európaiakat, és ösztönözte őket egy átfogó mediterrán politika kidolgozására.

A Barcelonához vezető út

Az Európai Gazdasági Közösség csak gazdasági–kereskedelmi szempontú kapcsolatok kiépítésére törekedett a DKM országaival. Globális, átfogó stratégia kialakítása az 1970-es években merül fel, s több tényező, világesemény hatására érnek meg egy minden területre kiterjedő intézményesített partneri viszony megteremtésének a feltételei.

Az 1973-as arab–izraeli háborút követő olajárrobbanás aktivizálta az Európai Közösséget s elindította az euro–arab dialógust (koppenhágai csúcsértekezlet határozatai 1973-ban). A rendszeres párbeszéd kibontakozásának feltételéül az arabok a palesztinok bevonását szabták. Az európaiak célja kőolajellátásuk zavartalan biztosítása volt. Az 1975-ös ún. dublini kompromisszumos formula ezt lehetővé tette, eszerint ugyanis nem államok, hanem csoportok tárgyalnak. Az Európai Tanács 1980-as velencei ülésén azonban az Európai Közösség már egyértelműen a palesztin nép önrendelkezési jogának elismerése és a PFSZ-nek a rendezésbe történő bevonása mellett foglalt állást. E nagy jelentőségű állásfoglalás ellenére az euro–arab párbeszéd az 1980-as években zsákutcába jutott, elhalt. Ennek több oka volt: az iraki–iráni háború, az iráni iszlám forradalom, az egyiptomi–izraeli különbéke (Camp

[4] Balta, Paul: *Méditerranée. Défis et enjeux.* Paris, 2000. 65–66. o.; Cling, Jean-Pierre – Ould, Aoudin Jacques: *Un libre échange inégal. Alternatives internationales*, 2005. 1. sz. 34. o.

[5] *World Development indicators database*, World Bank, July 2004. Idézi: Moisseron, Jean-Yves: *Le partenariat euroméditerranéen. L'échec d'une ambition régionale.* Grenoble, 2005. 33. o. Ugyanebben az évben Törökország és Izrael adta a DKM bruttó hazai termékének több mint felét. Magyarországé és Egyiptomé azonos volt (82 milliárd). *Uo.*

[6] Sanguin, André-Louis (szerk.): *Mare nostrum. Dynamiques et mutations géopolitiques de la Méditerranée.* Paris, 2000. 19. o.

David), az Európai Közösséget lekötötte az ibér bővítés, s 1985-ben az olajárak is összeomlottak. Mindezek az események megzavarták, szétzilálták az alig kialakult kapcsolatokat.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletet (EBEÉ) előkészítő tárgyalásainak folyamán is felmerült a Mediterráneum kérdése, bár arról a résztvevő államok többsége – főként a két szuperhatalom – hallani sem akart. Attól tartottak – nem alaptalanul –, hogy ha a Földközi-tenger térségét is bevonják a megtárgyalandó problémák közé, akkor nem jutnak megállapodásra. Az arab államok viszont – szintén nem minden alap nélkül – úgy vélték, hogy Európa biztonsága, stabilitása elválaszthatatlan a mediterrán térségétől. S ebben támogatta őket az el nem kötelezettek mozgalma is. Végül is az 1975. augusztus 1-jén Helsinkiben aláírt záróokmányba bekerült *A Földközi-tengeri biztonsággal és együttműködéssel összefüggő kérdések* c. fejezet. Ebben az aláírók elismerték a térség fontosságát, s leszögezték „hogy a biztonság megszilárdulásának folyamata nem korlátozódhat Európára, hanem […] a Földközi-tenger térségére is". Azt is kinyilvánították, hogy „fokozzák erőfeszítéseiket, két- és többoldalú együttműködésüket a nem résztvevő földközi-tengeri államokkal".[7]

Komoly és érdemi lépésekre azonban nem került sor. Csak 1990-ben került sor a probléma némi dinamizálására, amikor néhány földközi-tengeri EBEÉ-ország (Jugoszlávia, Málta, Ciprus) és az arab országok algíri tanácskozásukon fölvetették, hogy a helsinki folyamatot követve hívják össze a Mediterrán Biztonsági és Együttműködési Értekezletet. Róma és Madrid támogatták a gondolatot, s jól fogadta Jacques Delors, az Európai Bizottság elnöke is. Németország, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok azonban elutasította, s ez meg is pecsételte az értekezlet tervének sorsát.

A harmadik kezdeményezés a térségre mindig is különösen figyelő Franciaországból indult ki. 1983-ban François Mitterand elnök rabati látogatásakor javasolta, hogy a Nyugat-Mediterráneum államai tartsanak értekezletet. Algéria ellenzése miatt azonban a terv nem valósult meg. Az évtized végére azonban megváltozott a helyzet: csökkent a kőolaj ára, a Maghreb-államok válságba kerültek s eladósodtak. Főleg fő kereskedelmi partnerükkel, Európával szemben.[8] S ekkor kezdték hangsúlyozni „mediterránságukat", hogy ezzel keltsék fel az északi parton a szolidaritást: segítsék a délieket, hogy ne periferizálódjanak még jobban.

Mitterand javaslata öt évvel később valósult meg: 1988-ban Marseille-ben hét állam (Algéria, Marokkó, Tunézia, Franciaország, Olaszország, Spanyolország és Portugália) szakemberei, értelmiségiek, politikusok gyűltek össze. A következő évben pedig Rabatban. A tanácskozás, amely a Mediterrán Fórum elnevezést kapta, minden korábbi hasonló jellegűtől eltérően nem állami, nem hivatalos esemény volt, hanem informális találkozó, amelynek célja: „megkönnyíteni és növelni a mediterrán együttműködést és dialógust a két part államai és társadalmai között".[9]

1989-ben Tangerben az említett országok pénzügyi szakemberei találkoztak, s elsősorban arról tanácskoztak, hogy hogyan lehetne intézményesíteni a kapcsolatokat a négy észak-afrikai országot tömörítő, ugyanabban az évben alakult Arab Maghreb Unió és az Európai Közösség között. Az ekkor induló kelet-európai átalakulás, amely példátlanul radikális geopolitikai átrendeződést eredményezett, a kontinens keleti felére irányította a figyelmet. Végső soron azonban ezek a változások – más nagy jelentőségű eseményekkel (PFSZ–Izrael megállapodás 1993-ban stb.) együtt – ösztönzőleg hatottak az Európai Unió strukturált mediterrán-politikájának a kialakítására.

---

[7] *Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet záróokmánya.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1975. 63–67. o.

[8] Gobe, Eric: Autour du Forum méditerranéen: valses, hésitations et enjeux. In: Bostov, K. – Henry, J-R. (szerk.): *Maghreb, l'Europe et la France.* Paris, 1992. 98. o.

[9] *Uo.* 101. o.

Németország tradicionálisan – de a berlini fal leomlása kapcsán most már morálisan is – erős elkötelezettséget érzett és nyilvánított ki Kelet-Európa felé. Az egyesült Németországgal szembeni angol–francia fenntartások egy pillanatra megzavarták az európai integráció alapját, tengelyét alkotó francia–német együttműködést. Végül is a zavarok megszüntetése az integrációs folyamat felgyorsításával és elmélyítésével történt meg 1991 decemberében a maastrichti csúcsértekezleten, ahol megszületett az uniós alapszerződés.

Az Európai Unió kelet-európai érdeklődésének fokozódásával párhuzamosan mind dinamikusabbá vált a mediterrán-politika kidolgozása is. Az Európai Tanács esseni ülésén (1994. december) – a Bizottság ajánlására – definiálta az EU mediterrán politikájának főbb elemeit s a pénzügyi feltételeket. Fél évvel később a cannes-i csúcsértekezleten (1995. június) két fontos döntés született. Az egyik Kelet-Európára vonatkozott: a csatlakozni kívánó országok megkapták az egységes belső piac előírásait, jogszabálygyűjteményét tartalmazó fehér könyvet. A másik a Mediterráneumot érintette: az állam- és kormányfők határoztak, hogy novemberre összehívják Barcelonába az EU tagállamai és a DKM-országok csúcsértekezletét a déli irányú politika hosszú távú elvi és intézményes kereteinek kidolgozása céljából. A cannes-i csúcs határozata világosan jelezte az EU stratégiai irányait: „[…] a déli ambiciózus kooperációs politika kiegészítő párja a Kelet felé nyitás politikájának, s együtt adják az Európai Unió külpolitikai tevékenységének geopolitikai koherenciáját”.[10]

A barcelonai értekezlet

A katalán fővárosban 1995. november 27–28-án tartott csúcsértekezlet résztvevői[11] – kiemelve a Földközi-tenger stratégiai jelentőségét – azt a célt fogalmazták meg, hogy „a jövőbeni kapcsolataiknak új dimenziót kölcsönöznek, amely széleskörű együttműködésen és szolidaritáson alapul és megfelel a szomszédi kapcsolat és a történelem által kialakított privilegizált helyzetének”.[12] Arra fognak törekedni, hogy a térséget „a párbeszéd, a csere és az együttműködés területévé tegyék, erősítsék a békét, a stabilitást, az emberi jogok tiszteletben tartását”. Ennek érdekében a résztvevők között széleskörű együttműködést építenek ki, megteremtik az euromediterrán partnerséget, amely három területet ölel fel.

Az első a politikai és biztonsági kérdéseket foglalja magában. Ezért „rendszeres időközönként a nemzetközi jog alapelveinek tiszteletben tartásán alapuló, elmélyült párbeszédet folytatnak”. Tiszteletben tartják a területi integritást, lemondanak az erőszakról és az azzal való fenyegetőzésről, harcot hirdetnek a bűnözés ellen, s állást foglalnak a tömegpusztító fegyverek elterjedése ellen.

A második terület a gazdasági és a pénzügyi együttműködést érinti, mivel teljesen egyértelmű, hogy a gazdasági problémák megoldása nélkül nem lehet biztonságot teremteni. Törekedni fognak a tartós és kiegyensúlyozott gazdasági és társadalmi fejlődés feltételeinek biztosítására, amely „a megosztott jólét térségének megteremtésére irányul”. Ösztönözni fogják a regionális együttműködést és integrációt, összehangolt lépéseket tesznek a térség fejlettségi különbségeinek csökkentésére, a fenntartható fejlődés ütemének felgyorsítására. E célkitűzés megvalósítása érdekében megállapodtak, hogy szabadkereskedelmi övezetet hoznak létre 2010-ig az ipari termékek területén. Ehhez szükséges a DKM-országok társadalmi–gazdasági szerkezetének modernizálása. E célok megvalósítására több mint 9 milliárd ecut mobilizáltak: 4,7 milliárdot közösségi költségvetési alapok formájában a

[10] *Bulletin de l’UE,* 1995. 6. sz.
[11] Az EU 15 tagállama, valamint Marokkó, Algéria, Tunézia, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Szíria, Libanon, Törökország, Málta, Ciprus és a Palesztin Hatóság. Líbiát az ENSZ-szankciók miatt nem hívták meg.
[12] *Bulletin de l’UE,* 1995. 11. sz.

MEDA-program[13] keretében az 1995–1999-es periódusra, 4,5 milliárdot pedig az Európai Beruházási Bankon keresztül.

A harmadik „kosár" a társadalmi, a kulturális és a humán területen történő együttműködésre vonatkozik. Az értekezlet résztvevői abból indultak ki, hogy „a Földközi-tenger térségében a kultúra és a civilizáció hagyományai, a kultúrák közötti párbeszéd, az emberi, tudományos és műszaki szinten zajló csere elengedhetetlen feltétele annak, hogy a mediterrán népek közelebb kerüljenek egymáshoz, a népek közötti megértés erősödjön és javuljon egymás megismerése és megítélése". Különös hangsúlyt fektetnek a kultúrák és vallások közötti párbeszéd elmélyítésére, elősegítendő a klisék, sztereotípiák és előítéletek felszámolását.

A résztvevők szoros együttműködést irányoztak elő a terrorizmus elleni harcban, s különösen fontosnak tartották a rasszizmus, az idegengyűlölet és az intolerancia elleni küzdelmet.

A barcelonai nyilatkozat meghaladja a térségben korábban folytatott közösségi politikát, amely szinte kizárólag a bilaterális kereskedelmi szerződésekre szűkült. Az euromediterrán partnerség a kapcsolatok valamennyi dimenzióját átfogja, egységes, szerves egészet alkot. Földrajzi meghatározottságában is túlhaladja a korábbi közösségi politikát, mert nem csak a térség arab országait érinti. A partnerségi nyilatkozat aláírói között ott találjuk Izraelt, Törökországot, Máltát és Ciprust.

Az Európai Unió a koppenhágai (1993) és a barcelonai euromediterrán értekezlettel hosszú távú stratégiát alkotott a két fő geopolitikai irányban. Ez Keleten a bővítést jelentette, Délen pedig a társulási egyezmények által intézményesített partneri kapcsolatot. Mindez a francia–német tengely újabb szoros együttműködésének az eredménye is volt. A Kelet-Európában tradicionálisan – és a berlini fal leomlása óta morálisan is – jobban érdekelt Németország nagyobb figyelmet szentelt a Mediterráneumnak is. Klaus Kinkel külügyminiszter nagyon egyértelműen fogalmazta ezt meg a barcelonai értekezleten elhangzott beszédében: „Az Európai Uniónak úgy a keleti, mint a déli szomszédokkal azonos mértékű, szoros partnerségben kiegyensúlyozott és aktív politikát kell folytatnia. Mindketten keresik a szoros kötődést az Európai Unióhoz, számunkra mindkettő értékes és fontos partner. Németország folyamatosan aktív résztvevője volt az Európai Unió átfogó földközi-tengeri politikájának és annak alakításában továbbra is részt vesz. Európai uniós partnereink és mediterrán partnereink bízhatnak bennünk."[14] „Cserébe" Franciaország egyre határozottabban és egyértelműbben kezdte hangsúlyozni elkötelezettségét a kelet-európai bővítés iránt. Ennek voltak látványos megnyilvánulásai Jacques Chirac köztársasági elnöknek a kelet-európai fővárosokban 1997 januárjában tett kijelentései a csatlakozás időpontját illetően. Budapesten is úgy nyilatkozott, hogy Magyarország 2000-ben már az Európai Unió tagja lehet.[15] A csodálkozást, sőt iróniát kiváltó szavak egyértelmű állásfoglalást fejeztek ki, és – a statisztikák bizonyítják – ösztönözték is a francia befektetéseket térségünkben.

A barcelonai folyamat elindításakor az érintetteket a derűlátás jellemezte. Optimizmusuk alapja a Közel-Keleten felcsillant békés megoldás reménye volt a washingtoni Rabin–Arafat kézfogás után. A déli partnerek azért is tekintettek reménykedve a jövőbe, mert az euromediterrán partnerség olyan határozott politikai üzenetnek tűnt számukra, amely azt sugallta, hogy az Európai Unió nem részesíti túlzott előnyben Kelet-Európát a földközi-tengeri térség rovására. A remények azonban nem bizonyultak tartósnak.

[13] Ugyanaz, mint a kelet-európai országok számára a PHARE. A MEDA mozaikszó a *me*sure *d'a*justement – „kiigazítási lépések" kifejezésből származik.
[14] *Internationale Politik*, 1996. 2. sz. 104. o.
[15] *Le Monde*, 1997. január 17.

Mérleg és perspektíva

2004 novemberében az Európai Unió külügyminiszteri konferenciája a 2005-ös évet mediterrán évnek nyilvánította. Nem csupán a tizedik évforduló motiválta a döntést, hanem az is, hogy mind Északon, mind Délen a közvélemény érdeklődésének köréből szinte teljesen eltűnt a barcelonai folyamat: „hiányzik a folyamathoz tartozás kollektív érzése" – állapította meg Miguel Angel Moratines spanyol politikus, aki külügyminiszterként az 1995-ös értekezlet előkészítője volt.[16]

A folyamat indulását jellemző lendület azonban már az első évek után megtört. Ez derült ki a „félidős" euromediterrán külügyminiszteri értekezleten, amelyet Marseille-ben tartottak 2000. november 15–16-án. A tanácskozásra – az elnökség vendégeként – meghívták Mauritániát, Líbiát, az Arab Ligát és az Arab Maghreb Uniót is.

A politikai és biztonsági kérdéseket tartalmazó első „kosár" mérlegének megvonásakor felsorolták a miniszteri konferenciákat. A 2000 májusában Lisszabonban tartott konferencián azokat a javaslatokat vitatták meg, amelyek új lendületet adhattak volna a barcelonai folyamatnak. Nagyköveti szinten háromhavonként tekintették át a helyzetet. Ezek a tanácskozások azonban konkrét eredményt alig hoztak. Legjelentősebb pozitívumuk – s az adott kontextusban ez is értékelendő – a politikai párbeszéd fenntartása volt akkor, amikor a közel-keleti békefolyamat meg-megtorpant, majd zsákutcába jutott.

A közel-keleti békefolyamat – a Palesztinában kialakult fegyveres összecsapásokat és a gazdasági megszorító intézkedéseket (a palesztin területek blokádja) is magában foglaló feszültség miatt – szinte uralta a konferenciát és annak előkészítését is. Az utolsó pillanatig úgy tűnt, hogy meg sem tudják tartani a tanácskozást az arab országok tervezett távolmaradása miatt. Végül is Szíria, Libanon és Líbia lemondta a részvételt. Korábban az előbbi két közel-keleti ország részt vett a barcelonai folyamat keretében rendezett politikai tanácskozáson, ahol Izrael is képviseltette magát. Most azonban úgy ítélték meg, hogy Marseille-ben nem a tragikus helyzetnek megfelelő hangsúlyt kap a békefolyamat. Vagyis – amint azt az *Al Ahram* neves kommentátora írta – az euromediterrán partnerség kettős arculatából az „európai biztonság" lett a domináns. Vele szemben a másik arculat, a „déli part fejlődése" az Európai Unió számára másodlagos, háttérbe szorult.[17]

Végül is az Európai Unió diplomatáinak a Marseille-i tanácskozást megelőzően folytatott megbeszélései az Arab Liga főtitkárával és Jasszer Arafattal meggyőzték az arab országokat (az említettek kivételével) a részvételről. Bojkott esetén – érvelt Javier Solana, az EU kül- és biztonságpolitikai megbízottja – értelmét veszti az Arab Liga és a Palesztin Hatóság azon kérése, hogy az Európai Unió vállaljon még aktívabb szerepet a békefolyamatban. Marseille-ben a közel-keleti kérdést a többi politikai problémától elkülönítve tárgyalták, s így lehetővé vált, hogy a résztvevők – bármilyen legyen is véleményük a közel-keleti eseményekről – a barcelonai folyamat fenntartása mellett foglaljanak állást.

A közös biztonságpolitika kialakítása érdekében tett jelentős lépés lett volna a *Béke és stabilitás euromediterrán chartájának* az elfogadása. Ennek megszerkesztését és főbb alapjait 1999 áprilisában, Stuttgartban, a külügyminiszteri értekezleten fogadták el. Már akkor úgy foglaltak állást – s ezt Marseille-ben megerősítették –, hogy aláírására csak akkor kerülhet sor, ha a politikai körülmények megfelelőek lesznek. A végleges szöveg elfogadását és aláírását lehetetlenné tette a kedvezőtlen közel-keleti helyzet, a békefolyamat „klinikai halála" (Ehud Barak izraeli miniszterelnök kifejezése).

[16] Barcelon, entre bilan et relance. Entretiens avec Miguel Angel Moratinos. *Politique étrangère*, 2005. 3. sz. 531. o.

[17] Sid-Ahmed, Mohamed: Modèle méditerranéen contre modèle proche-oriental. *Al-Ahram Hebdo*, 2000. 11. sz. 15. o. Forrás: http://www.ahram.org.eg (2000. 11. 21).

A Mediterráneum, sőt az egész világ biztonsága szempontjából is oly fontos közel-keleti kérdésben Arafat halála után sem történt előrelépés. Ellenkezőleg, több olyan esemény is történt, amely még tovább növelte a feszültséget: a libanoni miniszterelnök meggyilkolása 2005-ben, az EU által is terroristának bélyegzett Hamasz választási győzelme a palesztin választásokon stb. A megállíthatatlannak tűnő illegális migráció is mindinkább biztonsági kockázati tényezőként jelenik meg.

Az elmúlt tíz év tapasztalatai alapján úgy tűnik, hogy az első kosár célkitűzéseinek a megvalósítása területén nem történt érzékelhető haladás. A politikai párbeszéd fennmaradt, de bilaterális szinten folyik, amely arra utal, hogy az Európai Uniónak változatlanul nincs közös külpolitikája. Illetve, ha történik is közös fellépés, az 2001. szeptember 11 után kizárólag a biztonságot helyezi a középpontba.

Gazdasági és pénzügyi téren az Európai Unió törekvése változatlanul a szabadkereskedelmi övezet 2010-re történő kialakítása. Ez azonban a valóságtól egyre távolodva csupán óhaj marad. A kereskedelmi és gazdasági kapcsolatokban fontos helyet elfoglaló mezőgazdaság problémáinak közös megvitatása nem történt meg. (Legfeljebb a bilaterális tárgyalásokon került szóba.) Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen az EU közös agrárpolitikájának reformjáról sem tudtak megegyezni a tagállamok. Az agráriumot is magában foglaló szabadkereskedelmi övezet kialakítását a jelentős mezőgazdasággal rendelkező országok – Franciaország, Spanyolország, Olaszország – akadályozzák.

Az elmúlt tíz évben nem csökkent a gazdasági fejlettségbeli különbség az északi és a déli part országai között. A déli országok egy főre eső bruttó hazai terméke az uniós átlagnak 3–6%-a. Egyedül Tunézia pozíciója javult, 8,5%-ról 9,6%-ra. A többieké stagnált vagy csökkent (pl. Libanoné).[18]

Nem történt számottevő előrelépés a déli országok integrációja területén sem, egymás közti kereskedelmük változatlanul néhány százalékát teszi ki összkereskedelmüknek. Fő partnerük továbbra is az Európai Unió. Négy arab ország – Jordánia, Egyiptom, Marokkó és Tunézia – szánta el magát arra, hogy szabadkereskedelmi övezetet hoz létre. A 2004. február 24-én Agadírban aláírt egyezmény azonban mind a mai napig nem lépett hatályba.

Továbbra is alacsony az arab országokba beáramló tőke volumene: 2002-ben 6 milliárd dollárt ruháztak be az Európai Unió országai. Ugyanekkor Kelet-Európába 21 milliárdot. A tőkeberuházások akadálya a társadalmi–gazdasági szerkezet, a központi irányítás, vezérlés domináns szerepe. Az EU ösztönözné a privatizációt, azonban ennek gyors, de akár lassúbb ütemben történő megvalósítása is szétrombolná a hagyományos társadalmi–gazdasági kapcsolatokat (pl. a jelentős kézművesréteget), s ennek súlyos, robbanással fenyegető szociális–politikai következményei lennének.

Ez a nem „eurokonform” társadalmi–gazdasági szerkezet is kétségtelenül akadálya annak, hogy a rendelkezésre álló forrásoknak – a 2000–2006-os periódusban közel 13 milliárd euró – csak töredéke került felhasználásra, hasonlóan a korábbi ötéves időszakhoz.

A harmadik – társadalmi, kulturális és humán – területen történő partneri együttműködés célja a kölcsönös megértés, megismerés ösztönzése a térség népei között, a civil társadalom (ki)fejlődésének az elősegítése. Három programot indítottak: az euromediterrán kulturális örökség megerősítésére *(Euromed Heritage),* az audiovizuális együttműködésre *(Euromed Audiovisuel)* és a fiatalok mobilitásának biztosítására (*Euromed Jeunesse).* Külön program, a *MEDA Democratie* támogatja a demokratikus értékek terjesztését, az emberi jogok tiszteletben tartásáért folytatott tevékenységet a nem kormányzati szervek támogatásán keresztül. Ez azonban nagyon kényes kérdés, megvalósítása – de már az arra való törekvés is – az érintett ország belügyeibe történő beavatkozás vádját

[18] Moisseron, J. Y.: L'impact économique du processus de Barcelone sur les pays tiers méditerranéens 10 ans plus tard. *Géoéconomie,* 2005. 35. sz. 25. o.

veti fel. Így az EU tevékenysége ebben a kérdésben gyakorlatilag egy-két konkrét eset kapcsán (rendszerint független újságírók zaklatása) tett nyilatkozatban merült ki.

Célkitűzéseiben nagy jelentőségű a 2002-ben elhatározott és 2005-ben Alexandriában ünnepélyes keretek között megnyitott Anna Lindh Euromediterrán Alapítvány a Kultúrák Közötti Párbeszédért. A tagállamok finanszírozta alapítvány fő célkitűzése – amelynek aktualitása nyilvánvaló – a különböző vallások, civilizációk közötti párbeszéd kialakítása a sztereotípiák, a rasszizmus és az idegengyűlölet kiküszöbölésére.

Ugyancsak 2005-ben indult kezdeményezés a spanyolországi Tarragónából egy euromediterrán felsőoktatási hálózat létrehozására. A tarragónai folyamatnak elnevezett kezdeményezés alapítói között van két kelet-európai egyetem is: a ljubljanai és a szegedi.

Meggyőző eredmények sajnos a partnerség e harmadik területén sem mutathatók ki. Az intolerancia és az idegengyűlölet nem csökkent, a sztereotípiák makacsul tartják magukat.

Az eredmények mindhárom területen lehangolóak. A 2005-ös barcelonai évfordulós csúcstalálkozó is inkább csak ünnepség volt. Az eredmények felsorolása helyett „a résztvevők megerősítik ragaszkodásukat a barcelonai nyilatkozat elveihez és céljaihoz”.[19]

Számos újonnan felmerült probléma nehezíti a barcelonai folyamat kiteljesedését, sőt talán már az életben tartását is. Az egész folyamatra ránehezül a közel-keleti probléma megoldatlansága, illetve kezelése. Az Egyesült Államok független szereplő akar lenni a térségben, ezt szolgálja a „nagyobb Közel-Kelet” (*Greater Middle-East)* elnevezésű doktrínája, amelynek megvalósítását Irakban kezdte el. Az Európai Unió bírálja – a franciák igen élesen –, de végül is követi. Mindenesetre alternatívát nem tud nyújtani.

A francia és holland elutasítás nyomán kialakult alkotmányos krízis sem kedvez az EU mediterrán politikájának. A 2004-es bővítéskor nyolc olyan ország lépett be az EU-ba, amelynek különösebb érdeke nem fűződik a barcelonai folyamat favorizálásához.

Az Európai Tanács 2003-ban javasolt, majd a következő évben az Európai Bizottság által megfogalmazott „új szomszédságpolitikája” szintén arra enged következtetni, hogy a barcelonai folyamat jelentősége csökken az Európai Unióban. E politika célja, hogy „az Európai Unió szomszéd országai osztozzanak a 2004-es bővítés nyújtotta előnyökből, hogy megerősítsék az érintett népesség stabilitását, biztonságát és jólétét”.[20] E dokumentum értelmében az euromediterrán partnerek egyszerű szomszéddá minősültek. Az is eléggé nyilvánvaló, s ezt a 2004 óta tett politikai lépések is bizonyítják, hogy az Európai Unió mindinkább az eurázsiai térségre figyel. Nem tűnik tehát teljesen alaptalannak az az aggodalom, hogy az azúr Mediterráneum nem híddá, hanem „kék fallá” válik a két térség, a két civilizáció között.

[19] Déclaration de Mr. Tony Blair, président de l’Union européenne. *Euromed Report*, 2005 92. sz.
[20] *Commission européenne, Politique de voisinage. Document d’orientation,* COM(2004) 373 final.